

Розділ 1. Економічна теорія та історія економічної думки

УДК 334.012:338.31

DOI: 10.31732/2663-2209-2019-55-8-14

МІСЦЕВИЙ РОЗВИТОК У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УМОВ ФУНКЦІОНУВАННЯ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА: ДОСВІД ЧЕРКАСЬКОГО РЕГІОНУ

Манн Р.В.¹, Потапенко Т.П.²

¹ д.е.н., завідувач, професор кафедри економіки та підприємництва, Черкаський державний технологічний університет, м. Черкаси, бул. Шевченка 460, 18006, Україна,
тел.: (098)-41-83-946, e-mail.: k.plyhach@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3936-2677

² старший викладач кафедри економіки та підприємництва, Черкаський державний технологічний університет, м. Черкаси, бул. Шевченка 460, м. Черкаси, 18006, Україна,
тел.: (098)-41-83-946, e-mail.: k.plyhach@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4936-3122

LOCAL DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF ENVIRONMENTAL SMALL BUSINESS ENVIRONMENTS: EXPERIENCE OF CHERKAS REGION

Mann R.V.¹, Potapenko T.P.²

¹ doctor of science (economics), professor, head of economic and entrepreneurship department, Cherkassy state technological university, st. Shevchenko 460, Cherkassy, 18006, Ukraine,
tel.: (098)-41-83-946, e-mail.: k.plyhach@gmail.com, ORCID: 0000 0003 3936 2677

² senior lecturer, economic and entrepreneurship department, Cherkassy state technological university, st. Shevchenko 460, Cherkassy, 18006, Ukraine, tel.: (098)-41-83-946, e-mail.: k.plyhach@gmail.com,
ORCID: 0000-0003-4936-3122

Анотація. У статті розглянуто роль малого бізнесу у формуванні конкурентоспроможності регіону, зокрема, виокремлено соціальні та економічні чинники впливу на регіональний розвиток. Представлено та охарактеризовано позитивні аспекти впливу малого бізнесу на розвиток регіональної економіки. Окреслено конкурентні переваги малого бізнесу порівняно з великими підприємствами, такі як: гнучкість та швидка пристосовуваність до змін, низька капіталоємність виробництва, висока інноваційна спроможність. Розглянуто характерні особливості впливу малого бізнесу на місцевий розвиток на прикладі Черкаського регіону. Виявлено тенденції, які вказують як на високу динамічність та здатність до впровадження інновацій малими підприємствами, так і на невідповідність залученої робочої сили отриманим господарським результатам. Визначено сутність регіональної політики розвитку малого бізнесу за двома характерними підходами; основними його елементами є фінансова та кредитна інфраструктура, інформаційна та консалтингова інфраструктура, юридична інфраструктура. Розглянуто основні правові акти, що регулюють діяльність малого бізнесу. Представлено приклад співпраці бізнесу, місцевих органів влади та міжнародних установ. Представлено структурні елементи ринкової інфраструктури підтримки малих підприємств. Зазначено недоліки централізованої державної та місцевої політики, що перешкоджають розвитку малого підприємництва, такі як: відсутність чіткого розмежування повноважень та обов'язків органів місцевого самоврядування в національному законодавстві, недостатній контроль за виконанням обов'язків адміністраторів, недостатньо розвинена інфраструктура для малого бізнесу, не належний рівень співпраці з міжнародними організаціями. Запропоновано шляхи вдосконалення державної підтримки малого підприємництва на регіональному рівні.

Ключові слова: мале підприємство, підприємництво, регіональний ринок, місцевий розвиток, державна політика.

Формул: 0, рис.: 1, табл.: 1, бібл.: 10

Annotation. In the article the role of small business in shaping the region competitiveness is examined, in particular, social and economic factors influencing regional development are identified. Positive impact factors of

small business on the regional economy development are presented and characterized. The competitive advantages of small business compared to large enterprises are outlined, such as: flexibility and rapid adaptability to change, low production capacity. Characteristic features of small business influence on local development (Cherkassy region is as an example) are considered. There are identified trends that indicate, on the one hand, high dynamism and ability to innovate by small businesses and, on the other hand, inconsistency of workforce involved at obtained economic results. The essence of the regional policy of small business development by two characteristic approaches is determined. Its main elements are financial and credit Infrastructure, information and consulting Infrastructure and legal and legal infrastructure. The main legal acts regulating the activity of small business are considered. The example of cooperation between business, local authorities and international institutions is considered. The structural elements of the market infrastructure for small business support are presented. The disadvantages of centralized state and local policy that impede the small business development are noted: lack of clear delineation of powers and responsibilities of local self-government bodies in national legislation, insufficient control over the performance of administrators' duties, underdeveloped infrastructure for small business activities, insufficient level of cooperation with international organizations. The ways to improve state support for small business at the regional level are suggested.

Keywords: small enterprise, entrepreneurship, regional market, local development, state policy.

Formulas: 0, **fig.:** 1, **tabl.:** 1, **bibl.:** 10

Постановка проблеми.

Підприємництво є основним елементом розвитку та ефективності функціонування системи національного господарювання, забезпечуючи асортиментну пропозицію на ринках товарів та послуг, формуючи конкурентний простір серед виробників, стимулюючи інноваційну активність та забезпечуючи зайнятість та самозайнятість населення. Масштаби функціонування великих підприємств дозволяють їм бути визначальними учасниками процесу формування науково-технічного та виробничого потенціалу національної економіки. Проте, великий бізнес не здатен швидко відреагувати на непередбачувані потреби ринку та внести відповідні зміни у виробничий процес, на відміну від малого підприємництва.

Малий бізнес, як невід'ємна складова ринкової економіки, має чітку регіональну зорієнтованість, плануючи свою діяльність відповідно до потреб локальних ринків, величини та структури місцевого попиту. У свою чергу, місцева влада створює підприємницький клімат відповідно до наданих їй повноважень. Зважаючи на це, актуального значення набуває дослідження ролі малого підприємництва у регіональному розвитку та перспективи створення сприятливих умов на місцевому рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методичні засади формування передумов для розвитку підприємництва представлено у працях таких дослідників як: І. О. Дегтярєва,

Н. В. Добрава та ін. Суттєвий внесок у загальну теорію державного управління, зокрема щодо ролі регіонів, здійснили: І. В. Ярошенко, Ю. В. Ковбасюк, В. М. Вакуленко, М. К. Орлатий та ін. Однак, актуальним залишається вирішення питання формування ефективної державної політики та системи регіонального впливу на розвиток малого підприємництва. Відсутність цілісної концепції до розв'язання завдань становлення малого бізнесу формує потребу у розробці відповідних науково обґрунтованих рекомендацій.

Формування цілей статті. Мета дослідження полягає у дослідженні перешкод на шляху розвитку малого підприємництва на місцевому рівні та деталізації впливу малого бізнесу на розвиток регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах яскраво виражених тенденцій щодо системних структурних зрушень національної економіки, мале підприємництво (МП) є гарантією стабільного функціонування економіки та покращення якості та рівня життя її громади. Зі здобуттям незалежності вітчизняне підприємництво постійно розвивається, чому сприяє низка діючих законодавчих актів, які не передбачають жорстких обмежень на здійснення підприємницької діяльності у межах певних видів економічної діяльності, не перешкоджають вибору організаційно-правових форм функціонування тим особами, які

дотримали вимог для проходження державної реєстрації.

При цьому, МП робить акцент, перш за все, на охопленні регіонального ринку та пошуку способів вирішення місцевих проблем. Відповідно, МП має визначати регіональну структуру місцевого господарства, зважаючи на характерні особливості соціально-економічного розвитку відповідного регіону. Невтішні тенденції розвитку вітчизняної економіки формують необхідність виявлення напрямків її розвитку та, у свою чергу, створення сприятливих умов для розвитку МП як важливої складової народного господарства. Розглядаючи регіональний рівень варто виокремити соціальні (зростання доходів населення, підвищення соціальної активності) та економічні

(збільшення кількості суб'єктів МП в галузях регіону, розвиток сфер виробництва та послуг у регіоні) наслідки стимулювання розвитку МП [1].

Розширення сфери господарювання малого бізнесу забезпечує розвиток перспективних галузей реального виробництва та якісного покращення послуг у нових галузях регіональної економіки. Розглянемо детальніше характерні особливості впливу малого бізнесу на місцевий розвиток на прикладі Черкаського регіону. Для цього досліджено офіційні статистичні дані, які вказують на зростання кількості малих підприємств усіх видів економічної діяльності за період 2010-2018 рр. (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка основних структурних показників діяльності малого бізнесу Черкаського регіону за 2010-2018 рр.

Показник	Рік					Темп приросту 2018/2010, % / п.п.
	2010	2015	2016	2017	2018	
Кількість підприємств						
Всього підприємств, од.	7298	8296	8050	8864	9176	25,7
Малих підприємств, од.	6735	7837	7605	8414	8691	29
Питома вага малих підприємств, %	92,3	94,5	94,5	94,9	94,7	2,6
Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг)						
Всього підприємств, млн. грн.	45686,7	104894	117836	143444	173239	279,2
Малих підприємств, млн. грн.	9510,7	21798,2	26626,1	34032	39539,8	315,7
Питома вага малих підприємств, %	20,8	20,8	22,6	23,7	23	9,62
Кількість зайнятих працівників						
Всього підприємств, тис. осіб	160,7	130,1	129,3	129,9	134,2	-16,49
Малих підприємств, тис. осіб	49,5	40,8	42,5	43,2	42,9	-13,33
Питома вага малих підприємств, %	30,8	31,36	32,87	33,26	32	3,78

Джерело: складено на основі [2]

Існує невідповідність відносної чисельності зайнятих працівників до частки внеску у регіональну економіку (загальний обсяг реалізованої продукції). За результатами 2018 р. трудова діяльність 42,9 тис. зайнятих у малому бізнесі осіб (або 32% загальної чисельності працівників регіону) забезпечила реалізацію 23% ВРП. Причиною може

бути поширена практика створення фіктивних підприємств (зокрема, ФОП) для проведення фіктивних господарських операцій з метою мінімізації оподаткування.

Однак, темп приросту основних кількісних показників діяльності суб'єктів МП Черкаського регіону за досліджуваний період перевищує аналогічний показник

серед усіх підприємств області, а саме: кількість малих підприємств збільшилася на 29% (що на 3,3 п.п. більше порівняно з аналогічним показником серед усіх суб'єктів підприємництва регіону), а обсяг реалізованої малими підприємствами продукції збільшився на 315,7% (на 36,5 п.п. більше у порівнянні зі зміною серед усіх підприємств регіону). Дана тенденція є підтвердженням того, що для МП властива висока динамічність та здатність до впровадження інновацій.

Створення сприятливого середовища для розвитку МП на рівні регіону визначається комплексом відповідних дій місцевої виконавчої влади та місцевого

самоврядування, що знаходить втілення у заходах регіональної політики [3]. Регіональну політику розвитку МП варто розглядати з двох позицій: по-перше, це чітко опрацьована у законодавчому вимірі практична діяльність центральних та місцевих органів виконавчої влади на рівні усіх регіонів, метою якої є створення необхідних умов для розвитку малого бізнесу, по-друге, це сукупність соціально-економічних заходів, здійснюваних регіонами у межах законодавчо визначеної загальнодержавної політики для вирішення окреслених місцевих цілей та завдань [4] (рис. 1).

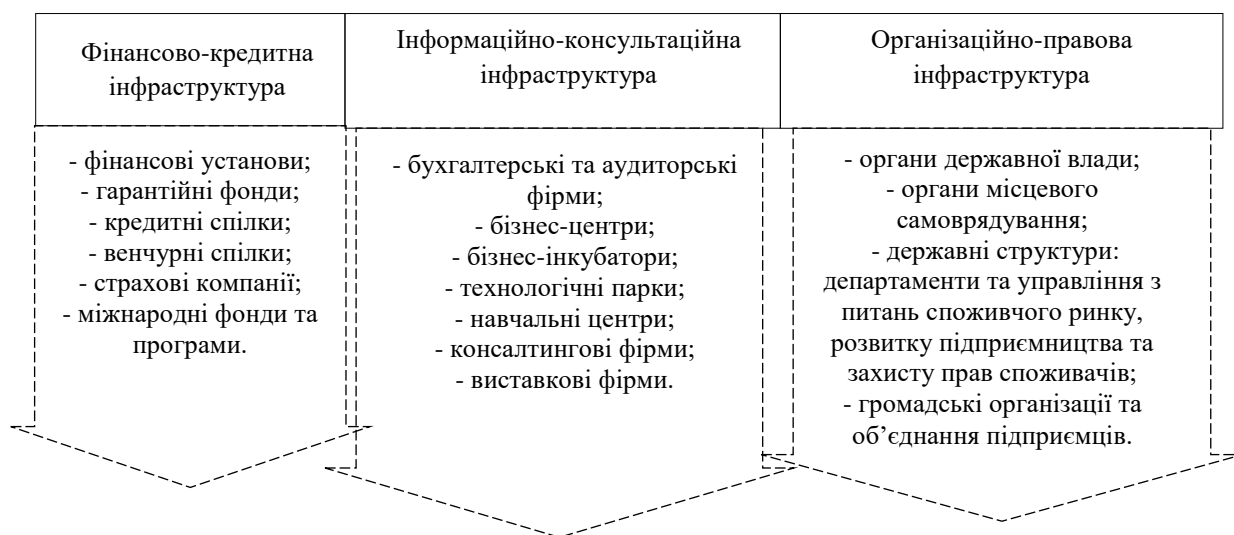

Рис. 1. Структурні елементи ринкової інфраструктури підтримки малих підприємств
 Джерело: складено на основі [5]

Однак, наявність перелічених законів не забезпечує їх чітке та ефективне використання на практиці, тому що не всі державні органи виконують законодавчі вимоги про регуляторну політику, процеси спрощення дозвільних процедур здійснюються досить повільно, рівень матеріально-фінансового забезпечення дозвільних центрів залишається на низькому рівні тощо. Досі не досягнуто взаємовигідної для усіх учасників процесу згоди щодо питань функціонування податкової системи, спрощення доступу до залучення кредитних коштів, створення сприятливої інноваційної інфраструктури тощо.

Для реалізації регіональної політики щодо розвитку суб'єктів МП на належному рівні необхідно, в першу чергу, окреслити реально зацікавлених у їх розвитку та фінансово спроможного впливати на дані процеси. Найбільш дієвими учасниками даного процесу є органи місцевого самоврядування. Так, відповідно до ст. 10 Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого та середнього підприємництва в Україні» до повноважень органів місцевого самоврядування належить «участь у розробленні проєктів регіональних та місцевих програм розвитку, їх затвердження та забезпечення виконання з

урачуванням загальнодержавних пріоритетів, національних і місцевих соціально-економічних, екологічних, культурних та інших особливостей, здійснення моніторингу виконання таких програм», сприяння діяльності громадських організацій, що представляють інтереси даних суб'єктів, сприяння формуванню відповідної інфраструктури та «утворення консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів у сфері розвитку» МП [6].

На рівні сільських, селищних та міських рад розглядаються питання використання комунальної власності, визначення розміру ставок єдиного податку для фізичних осіб-підприємців тощо. На рівні обласних та районних рад затверджують відповідні програми та проводиться пошук необхідних для їх реалізації ресурсів. Проте, оскільки дані ради не мають власних виконавчих органів, якість розроблення цих документів залежить від місцевих державних адміністрацій, а саме від їх структурних підрозділів (управлінь економіки), а прийняття – від розуміння важливості даного питання на рівні депутатського корпусу.

На загальнодержавному рівні вже виконано ряд важливих кроків до покращення правових умов здійснення підприємницької діяльності. Зокрема, прийняті впродовж 2004-2007 рр. основоположні для підприємницької діяльності та, в той же час, малого бізнесу наступні закони України: «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні», «Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні», «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», «Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2014-2024 роки», «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних

осіб-підприємців», «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності».

Останнім часом на рівні держави здійснено ряд заходів, спрямованих на дерегуляцію та формування прийняттого підприємницького середовища. Завдяки дії Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення бізнесу (дерегуляція)» [7] спрощується процедура відкриття, ведення діяльності та закриття бізнесу; зменшується кількість дозвільних та погоджувальних процедур; вплив державних органів на діяльність підприємств скорочується. Даний закон ліквідував інститут Дозвільних центрів та державних адміністраторів, натомість, створено Центри надання адміністративних послуг (зокрема, послуги з видачі документів дозвільного характеру у сфері господарювання). Це сприяє оптимізації бюджетних видатків на утримання місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

У відповідності до Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» [8] перелік видів господарської діяльності, які підлягають ліцензуванню, зменшено до 59. Реалізація даних законів дозволить знизити адміністративне навантаження та зменшити корупційні прояви при здійсненні відповідних процедур. На сьогодні ведеться робота з підготовки нової моделі податкової реформи, метою якої є повернення довіри бізнес-суб'єктів до держави та зменшення рівня тіньової діяльності малого бізнесу, який на сьогоднішній день не завжди має змогу платити податки через високий рівень податкових вимог.

Більшість реформ та спрощень дозвільних процедур пов'язана з тими видами підприємницької діяльності, частка яких незначна у загальному обсязі. Разом з тим, реформи здійснювалися шляхом прямого агрегування процедур, об'єднання функцій уповноважених органів державної влади щодо регуляторної політики або заміною конкретних дозвільних документів процедурами галузевої

спрямованості (зазвичай не регламентованою сертифікацією) [9].

Додаткові можливості для стимулювання якісного розвитку суб'єктів МП в Україні дає співпраця бізнесу, органів місцевої влади та громадських організацій з міжнародними організаціями. Однією з них є проект «Створення регіонального навчально-практичного центру розвитку багатофункціональних кооперативів», спрямований на підтримку розвитку фермерського господарства у Черкаській обл.

У рамках грантової програми Європейського Союзу «Підтримка політики регіонального розвитку в Україні» при співпраці з управлінням агропромислового розвитку Черкаської обласної державної адміністрації з січня 2015 р. до липня 2017 р. було створено понад 50 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (СОК). Створений у рамках проекту центр надає юридичну, зоотехнічну, ветеринарну, бухгалтерську та управлінську підтримку новоствореним кооперативам області [10].

Не зважаючи на низку кроків у формі нормативно-правових актів, зроблених у напрямку покращення підприємницького та інвестиційного середовища для розвитку малого бізнесу в Україні, значної активізації підприємницької діяльності та заохочення інвестування не відбулося. Навпаки, фіксувалася поведінка економічних агентів, що вказувало на зворотній ефект, не спричинений несприятливими макроекономічними умовами.

У результаті, дані зміни ще не забезпечили значного покращення якісних та кількісних характеристик розвитку МСП. Ефективність політики економічних реформ істотно знижується через повільне формування комплексного та системного інституційного середовища, метою якого є забезпечення реалізації правових положень у прикладній сфері державного управління, підприємництва та населення України. Тобто, державна підтримка МП на регіональному рівні потребує вдосконалення наступних питань:

1) реформування вітчизняного законодавства про місцеве самоврядування для чіткого окреслення повноважень та відповідальності органів місцевого самоврядування, механізмів здійснення їх повноважень;

2) розробка та запровадження заходів реформування системи державного управління з метою підвищення її ефективності та доступності для громадян;

3) посилення контролю за виконання обов'язків адміністраторами та дозвільними органами;

4) розвиток інфраструктурного середовища для діяльності МП, сприяння та заохочення співпраці з міжнародними організаціями.

Висновки. Підвищення економічної самостійності регіонів сприяє зростанню ролі малого бізнесу у їх розвитку, зокрема: малі підприємства швидко реагують на потреби місцевого ринку, сприяють розвитку конкуренції при відносно незначних капіталовкладеннях та зменшують рівень соціальної напруги завдяки створенню робочих місць.

Однак, дослідження особливостей функціонування малого бізнесу у Черкаському регіоні вказує на не ефективне виконання першопочатково покладених на нього функцій (невідповідність відносної чисельності зайнятих працівників до частки внеску у регіональну економіку).

Тому, для забезпечення якісного функціонування сектору МП та, як наслідок, соціально-економічного розвитку регіону доцільно вирішити наступні проблеми, зокрема здійснивши наступні кроки: чітке регламентування повноважень органів дозвільної та контролюючої систем, забезпечення ефективної взаємодії місцевих органів виконавчої влади та представників бізнесу при захисті інтересів суб'єктів МП, популяризація та поширення практики співпраці з міжнародними інституціями. Вирішенню цих питань необхідно приділити увагу у подальших дослідженнях проблем розвитку МП Черкаського регіону.

Література:

1. Дегтярєва І. О. Підприємництво як складова конкурентоспроможності регіону: управлінський аспект. *Актуальні проблеми державного управління*. 2009. № 2. С. 147–156.
2. Державна служба статистики України. *Статистична інформація*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
3. Ярошенко І. В. Механізми державної підтримки проблемних регіонів. *Моделювання регіональної економіки*. 2014. № 1. С. 133–149.
4. Регіональне управління : підручник / за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, В. М. Вакуленка, М. К. Орлатого. Київ: НАДУ, 2014. 512 с.
5. Добрава Н. В. Складові елементи інфраструктури підтримки малого підприємництва на регіональному рівні. *Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць*. 2015. № 57. С. 179–186.
6. Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого та середнього підприємництва в Україні» від 22.03.2012 № 4618–VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>.
7. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення бізнесу (дерегуляція)» від 12.02.2015 № 2496–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/191-19>.
8. Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності» від 02.03.2015 № 2628–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19>.
9. Передумови та пріоритети реформування державної політики розвитку підприємництва в Україні: аналітична доповідь. Київ : НІСД, 2014. 73 с.
10. Кооперативи – один зі шляхів подолання безробіття на селі. Черкаська обласна державна адміністрація. 04.02.2016. URL: <http://ck-oda.gov.ua/kooperatyvy-odyn-zi-shlyahiv-podolannya-bezrobittya-na-seli/>.

References:

1. Dehtiarova, I.O. (2009), “Entrepreneurship as a component of regional competitiveness: managerial aspect”, *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia*, vol. 2, pp. 147–156.
2. The official site of public statistics service, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Iaroshenko, I.V. (2014), “Mechanism of state support for problem regions”, *Modeliuvannia rehionalnoi ekonomiky*, 1, 133–149.
4. Kovbasiuk, Yu. V. Vakulenko, V.M. and Orlatyi, M.K. (2014), *Rehionalne upravlinnia : [Regional management]*, NADU, Kyiv, Ukraine.
5. Dobrova, N.V. (2015), “Components of a small business support infrastructure at the regional level”, *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen*, vol. 57, 179–186.
6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law of Ukraine “About development and state support of small and medium business in Ukraine”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>.
7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine “About amending some legislative acts of Ukraine on simplifying business conditions (deregulation)”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/191-19>.
8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine “About amending some legislative acts of Ukraine on simplifying business conditions (deregulation)”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19>.
9. Prerequisites and priorities for reforming Ukrainian state enterprise development policy (2014), “Peredumovy ta priorytety reformuvannia derzhavnoi polityky rozvytku pidpriemnytstva v Ukraini: analitychna dopovid”, Kyiv, Ukraine.
10. Cooperatives as one of the ways of overcoming rural unemployment. Cherkaska oblasna derzhavna administratsiia (2016), available at: <http://ck-oda.gov.ua/kooperatyvy-odyn-zi-shlyahiv-podolannya-bezrobittya-na-seli/>

Стаття надійшла до редакції 25.09.2019 р.